

Cuprins

<i>Prefață la ediția în limba română</i>	5
<i>Notă asupra ediției</i>	7
Introducere	9
Sigle și abrevieri	13
Capitolul I	
Epistolele lui Pavel și tradiția epistolară paulină	15
1. <i>Genul epistolar</i>	15
2. <i>Cronologia vieții lui Pavel</i>	18
3. <i>Epistolele autentice</i>	21
4. <i>Epistolele pseudoepigrafice</i>	35
Capitolul II	
Tradiția evanghelică	47
1. <i>Problema literară a evangeliilor sinoptice.</i>	
<i>Teoria celor două izvoare</i>	48
<i>2. Culegerile de sentințe (Q)</i>	51
<i>3. Forme ale celei mai vechi tradiții</i>	54
<i>4. Genul „evangelic”</i>	56
<i>5. Marcu</i>	59
<i>6. Matei</i>	63
<i>7. Luca</i>	67
<i>8. Evanghelii iudeoocreștine</i>	74
<i>9. Evanghelia Egiptenilor</i>	80
<i>10. Evanghelii fragmentare. Agrapha</i>	81
<i>11. Evanghelia lui Toma</i>	85
<i>12. Evanghelia lui Petru</i>	89
Capitolul III	
Tradiția ioanină	93
1. <i>Evanghelia lui Ioan</i>	93
2. <i>Epistolele lui Ioan</i>	99

Capitolul IV

Cele mai vechi apocalipse creștine	105
---	-----

- 1. Genul apocaliptic* 105
- 2. Apocalipsa lui Ioan* 108
- 3. Urcarea la cer a lui Isaia* 114
- 4. Apocalipsa lui Petru* 117

Capitolul V

Epistole non-pauline	121
-----------------------------------	-----

- 1. Epistola lui Clement Romanul către Corinteni* 121
- 2. Ignațiu de Antiohia* 125
- 3. Policarp din Smirna : Epistola către Filipeni* 129

Capitolul VI

Tratate sub formă de epistolă	133
--	-----

- 1. Epistola către Eurei (Evr.).....* 133
- 2. Epistola lui Iacob (Iac.)* 136
- 3. Prima epistolă a lui Petru (1 Petr.).....* 138
- 4. Epistola lui Iuda (Iuda)* 140
- 5. A doua epistolă a lui Petru (2 Petr.)* 141
- 6. Epistola lui Barnaba (Barnaba)* 143

Capitolul VII

Disciplina ecclaziastică. Omiliile	147
---	-----

- I. DISCIPLINA ECLEZIASTICĂ** 147
 - 1. Didahia* 147
 - 2. Tradiția apostolică. Didascalia apostolilor* 150
- II. OMILIILE** 152
 - 1. A doua epistolă a lui Clement Romanul* 152
 - 2. Meliton de Sardes : omilia pascală și fragmentele* 156
 - 3. Omilia anonimă In sanctum Pascha* 160

Capitolul VIII

Dezvoltări ale tradiției evanghelice.

Fapte apocrife ale apostolilor	163
---	-----

- I. DIALOGURI ALE CELUI ÎNVIAT** 163
 - 1. Dialoguri gnostice* 164
 - 2. Epistola apostolilor* 168
- II. COPILĂRIA LUI ISUS** 170
 - 1. Nașterea Mariei (Protoevanghelia lui Iacob)* 171
 - 2. Copilăria Domnului Isus (Evanghelia copilăriei după Toma)* 174
- III. FAPTE APOCRIFE ALE APOSTOLILOR** 175

Capitolul IX

Probleme privind tradiția și autoritatea.

Gnostici. Montaniști	181
-----------------------------------	-----

1. *Papias din Hierapole*
2. *Păstorul lui Herma*
3. *Marcion. Marcionii. Cele mai vechi confuzații*
4. *Gnosticii*
5. *Scrieri gnostice din secolele al II-lea și al III-lea în tradiția indirectă*
6. *Scriери gnostice din secolele al II-lea și al III-lea în tradiție directă*
7. *Montanismul. Scriitori antimontaniști*
8. *Hegesip*

Capitolul X

Apologetii greci	217
-------------------------------	-----

1. *Predica lui Petru*
2. *Quadrat. Aristide din Atena*
3. *Iustin Martirul*
4. *Tațian*
5. *Atenagora din Atena*
6. *Teofil din Antiohia. Hermias*
7. *Către Diognet*

Capitolul XI

Cele mai vechi scrisori despre martiri	239
---	-----

1. *Elemente generale*
2. *Acte și Patimi izolate*

Capitolul XII

Începuturile poeziei creștine	245
--	-----

1. *Odele lui Solomon*
2. *Oracolele sibiline creștine*
3. *Inscripțiile lui Abercius și Pectorius*

Capitolul XIII

Irineu și Ipolit	251
-------------------------------	-----

1. *Irineu de Lyon*
 2. *Corpusul atribuit lui Ipolit*
- A. *Grupul „Elenchos”-ului*
- B. *Grupul lui Ipolit*
- C. *Fragmente și opere pierdute*

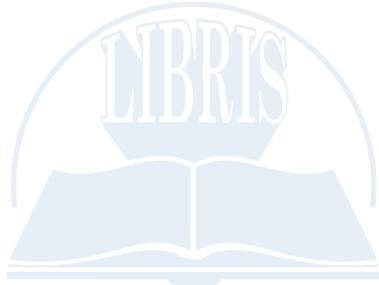

Capitolul XIV	
Alexandria. Clement	277
1. <i>Alexandria</i>	277
2. <i>Clement</i>	280
Capitolul XV	
Origen	299
1. <i>Viața</i>	299
2. <i>Operele exegetice</i>	301
3. <i>Hexapla</i>	311
4. <i>Tratatele</i>	314
Capitolul XVI	
Alți scriitori greci din secolul al III-lea	335
1. <i>Dionisie din Alexandria. Alți alexandrini</i>	336
2. <i>Grigorie Taumaturgul și alți scriitori din Palestina și Siria</i>	339
3. <i>Metodiu de Olimp. Adamantius</i>	344
Capitolul XVII	
Începuturile literaturii creștine occidentale	349
1. <i>Latina creștină și traducerile Bibliei</i>	350
2. <i>Biblia africană și Biblia europeană</i>	352
3. <i>Caracteristicile traducerilor latine ale Bibliei</i>	353
4. <i>Biblia ca text creștin literar</i>	355
5. <i>Primele texte creștine în limba latină</i>	357
6. <i>Poezia latină creștină de început</i>	359
Capitolul XVIII	
Literatura creștină din Africa	361
1. <i>Actele martirilor scillitani</i>	363
2. <i>Tertulian</i>	364
3. <i>Patimile Perpetuei și ale Felicitei</i>	389
4. <i>Răspindirea creștinismului în Africa</i>	391
5. <i>Minucius Felix</i>	393
6. <i>Ciprian, episcop al Cartaginei</i>	396
7. <i>Opere pseudo-cipriance</i>	410
8. <i>Commodian</i>	413
9. <i>Novațian</i>	415
10. <i>Apariția hagiografiei</i>	418

Capitolul XIX

Epoca Tetrarhiei și a lui Constantin	421
1. <i>Sincretismul religios</i>	421
2. <i>Arnobiu</i>	425
3. <i>Victorin de Petoviu și Reticius de Autun</i>	429
4. <i>Lactanțiu</i>	430
5. <i>Corespondența dintre Seneca și Pavel</i>	437
6. <i>Actele martirilor</i>	438
7. <i>Firmicus Maternus</i>	439
8. <i>Apariția poeziei creștine</i>	440
9. <i>Iuvencus</i>	442
10. <i>Eusebiu de Cezareea : filologie, istorie și apologetică pentru un creștinism triumfător (de Lorenzo Perrone)</i>	444
Bibliografie generală	461
Index al autorilor antici și al operelor anonime	467

Lector: Attila Jakab

Claudio Moreschini, Enrico Norelli, *Storia della letteratura cristiana antica greca e latina. I: Da Paolo all'età costantiniana*

© Morcelliana, Brescia

© 2001, 2013 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvîrșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezentă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: Albrecht Dürer, *Apostolii Pavel și Marcu* (detaliu din dipticul cu cei patru Apostoli), ulei pe lemn, 1526, München

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MORESCHINI, CLAUDIO

Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine / Claudio Moreschini, Enrico Norelli;
trad. de Hanibal Stănculescu și Gabriela Sauciuc;
ed. îngrijită de Ioan-Florin Florescu – Iași : Polirom, 2013
3 vol.

ISBN: 978-973-46-3391-3

Vol. I : De la Apostolul Pavel pînă la epoca lui Constantin cel Mare. – 2013
Bibliogr. – Index

ISBN: 978-973-46-3392-0

I. Norelli, Enrico
II. Stănculescu, Hanibal (trad.)
III. Sauciuc, Gabriela (trad.)
IV. Florescu, Ioan-Florin (ed.)

821.124.09-97
821.14.09-97

Printed in ROMANIA

Claudio Moreschini, Enrico Norelli

ISTORIA LITERATURII CREȘTINE VECHI GRECEȘTI ȘI LATINE

I

De la Apostolul Pavel pînă la epoca
lui Constantin cel Mare

Traducere de Hanibal Stânciulescu și Gabriela Sauciuc
Ediție îngrijită de Ioan-Florin Florescu

POLIROM
2013

2. *Epistola apostolilor*

Opera, scrisă în limba greacă, s-a păstrat în întregime doar într-o traducere etiopiană (făcută după o versiune arabă), ca apendice al *Cărții învoielii* (*Mazchafa kidān*), precedată de un discurs apocaliptic al lui Isus, adresat discipolilor în Galileea după înviere (de aici frecventa numerotare dublă a capitolelor *Epistolei*, introdusă de Schmidt, după cum se ține cont sau nu de cele 11 capituloare în care a fost divizat discursul precedent; aici menționăm doar capituloarele *Epistolei propriu-zise*); se cunosc astăzi 14 manuscrise ale acestei versiuni, editată pentru prima dată în 1913, pe baza a 5 manuscrise. Un papirus din secolul IV/V, descoperit în 1895, dar editat în 1919, conține părți ale unei versiuni copte akhmimice (lipsesc, în întregime sau aproape, capituloarele 1-6, 21-22, 31-38, 49-51); se adaugă unele fragmente dintr-o traducere în latină cuprinsă într-o filă palimpsest de la Viena (secolul V/VI).

Scrierea are forma unei epistole a apostolilor (unsprezece la număr; în plus, Petru și Chefa apar pe listă ca persoane distințe), care conține o revelație a lui Isus, primită după înviere, adresată tuturor bisericilor și îndreptată împotriva învățăturii falșilor apostoli Simon și Cerint (1-2). Cuprinsul se deschide cu o profesiune de credință în Isus Cristos; sănt evocate opera sa creatoare, venirea în trup și diverse episoadă ale vieții sale pămîntene (între care o anecdotă extracanonica despre Isus copil și învățătorul său, care se regăsește în *Paidika tou Kyriou Iēsou* și la gnosticii marcusieni), mai ales miracole: vindecări, pescuitul miraculos, înmulțirea pâinilor (3-6). După ce reamintesc că epistola este prilejuită de învățătura lui Simon și Cerint, căreia îi opun mărturia lor, apostolii încadrează narativ situația din dialog: în duminica Paștelui, Maria și celelalte femei, pentru că nu sănt crezute de apostolii cărora le anunțau Învierea Domnului, se întorc să se plingă Celui Înviat, care le însoțește acasă, se arată discipolilor și le dă dovezi că trupul său este adevarat (9-12). Începe aici noua revelație, care privește în primul rînd modul venirii în trup: Cristos a coborât prin ceruri luând formă îngerilor, ca să nu fie recunoscut (motiv care apare și în alte texte, în special în *Urcarea la cer a lui Isaia*), apoi, sub forma îngerului Gabriel, i-a vestit Mariei nașterea fiului și a intrat în ea (13-14). El îi îndeamnă apoi pe discipoli să sărbătorescă Paștele (15) și leagă acest motiv de eliberarea din închisoare a unui discipol (adică a lui Petru, cf. *Fapt.* 12, 3 și urm.). Urmează revelații referitoare la parusie, la misiunea discipolilor, la învierea cărnii cu sufletul și cu spiritul (16-26); la coborarea lui Cristos în Infern pentru a predica celor drepti și profetilor și pentru a-i boteza (27); la destinul celor drepti și la judecată (28-30). După o precizare a chemării și a apostolatului lui Pavel (31-33) se vorbește despre realele din vremurile de pe urmă și despre modul în care se va desfășura judecata de apoi (34-40). Urmează instrucțiuni pentru conducerea comunităților: apostolii trebuie să devină părinți ai celor cărora le poartă revelația, robi pentru că vor transmite eliberarea de păcate prin intermediul botezului și învățători pentru că îi vor instrui și îi vor îndrepta pe credincioși (41-42). Legată de viața comunității este și interpretarea parabolei celor zece fecioare (*Mat.* 25, 1 și urm.), unde adormirea celor cinci este explicată ca o stingere, în inima unor credincioși, a cunoașterii, a inteligenței, a supunerii, a răbdării și milei. Capituloarele următoare se referă la îndreptarea

frătească (46-49) și la reacția celor care nu vor voi să îi dea ascultare și care vor propovădui învățături străine și îi vor persecuta pe cei care îi muștră (50). Textul se încheie cu descrierea urcării la cer a Domnului (51).

Scrierea pare să fi fost redactată într-o perioadă de tensiune în interiorul comunității creștine. Autorul se opune unor oameni care nu numai că apără învățături mincinoase, dar sănt și destul de puternici ca să-i persecute pe adevărații credincioși care îi critică; această idee este reafirmată în puncte-cheie, la sfîrșit (49-50) și în 37-38, unde este încadrată în scenariul apocaliptic al relelor din vremurile de pe urmă și al judecății. În general, un astfel de cadru servește în apocalipse la furnizarea unui criteriu de evaluare a situației prezente; din moment ce s-a stabilit prin tradiție că la sfîrșitul vremurilor cei drepti vor fi puțini și persecuati, unele grupuri minoritare și marginalizate recurg la o înțelegere eshatologică a prezentului pentru a fi siguri că se află în tabăra celor drepti. În același timp, din punct de vedere doctrinal, este evidentă polemica în favoarea venirii în trup a lui Isus, care a avut loc cu adevărat (3 ; 13-14 ; 19 ; 39), în favoarea invierii lui Cristos și a credincioșilor și împotriva unei concepții spiritualizante, care neagă invierea trupului (11-12 ; 20-26); este limpede și luarea de poziție în favoarea liberului arbitru și a responsabilității umane (39). Prin urmare, înfiindu-i pe Simon și Cerint, autorul combate (1 ; 7) adversari cu tendințe gnostice (cf. cap. XI), care sănt destul de puternici în comunitatea sa. Din această perspectivă, sănt reunite forma literară a evangheliei (tradiție privind viața lui Isus) și aceea a apocalipsei (revelația unor mistere cerești și în special a evenimentelor din vremurile de pe urmă). Interesant este faptul că Pavel este considerat ca apartinând liniei reprezentate de apostoli, adică se subordonează lor („eu voi vorbi cu El prin voi”, 33), păstrindu-și caracterul specific de apostol al paginilor, așa cum apare în *Faptele Apostolilor* (31-33). *Epistola apostolilor* folosește forma dialogului cu Cel Înviat, preferată de gnostici, pentru a-i combate pe aceștia, opunind revelației tot revelația; este o operațiune nu lipsită de riscuri, care nu putea să aibă succes în sinul „marii biserici”, din moment ce aceasta selecționase evangheliile canonice și le pusese în legătură cu martori autorizați ai activității lui Isus – dar, evident, *Epistola* nu trebuie să se plaseze încă într-o asemenea situație. Pe lîngă dialog și apocalipsă, *Epistola* folosește și forma literară a scrisorii, în special la început, care exprimă intenții polemice precise: revelația nu le este dată doar unor anumiți apostoli, ci întregului grup, și le este destinată tuturor. Pe de altă parte, situația polemică în care se găsește autorul îl determină să traseze, plecind de la tradițiile de care dispune, caracteristicile care definesc identitatea comunității: botezul și profesiunea de credință, predica și învățătura, slujirea reciprocă și respectarea poruncilor (tematica este bine studiată de J. Hills).

Autorul cunoaște cele patru evanghelii și *Faptele Apostolilor*, dar încă nu le consideră canonice și utilizează fără probleme materiale care vor rămâne apocrife, referitoare la coborarea Mintuitorului pe pămînt, la copilăria lui Isus, la *descensus ad inferos* sau la invierea lui Cristos. Locul unde a

fost compusă *Epistola* e încă discutabil: opiniile inclină în general spre Egipt sau Asia Mică (mai rar spre Siria). O serie de argumente care își găsesc sprijin în text par să pledeze pentru datarea ei în jurul anului 150.

Bibliografie. C. Schmidt, *Gespräche Jesu mit seinen Jüngern nach der Auferstehung. Ein katholisch-apostolisches Sendschreiben des 2. Jahrhunderts* (TU 43), Hinrichs, Leipzig, 1919 (traducere din etiopiană de I. Wajnberg; editarea celorlalte texte; studiu amplu); J.-N. Péres, *L'Epître des apôtres accompagnée du Testament de notre Seigneur et notre Sauveur Jésus-Christ*, Brepols, Turnhout, 1994 (traducere, introducere și note). Studii: M. Hornschuh, *Studien zur Epistula Apostolorum*, de Gruyter, Berlin, 1965; J. Hills, „Tradition and Composition in the Epistula Apostolorum”, Fortress Press, Minneapolis, 1990; C.H.E. Hill, „The Epistula Apostolorum: An Asian Tract from the Time of Polycarp”, în *Journal of Early Christian Studies* 7 (1999), 1-53.

II. COPILĂRIA LUI ISUS

În evangeliile lui Marcu și Ioan nu se manifestă interesul pentru nașterea și copilăria lui Isus. Matei și Luca au utilizat, în schimb, diverse tradiții privind circumstanțele nașterii sale, care s-au dezvoltat independent, pornind de la un mic nucleu (numele părinților; Betleem ca loc al nașterii; virginitatea mamei; Buna-Vestire făcută de un inger) ale cărui elemente nu par să fie oglinda unor circumstanțe istorice, ci să se lege mai degrabă de reflecția teologică referitoare la Mesia Mintitorul, descendant al lui David și trimis al divinității. „Povestirile copilăriei” din evangeliile intrate în canon organizează într-un întreg narativ mai mult sau mai puțin fragmentar (mai complex și mai structurat în Luca) mici unități narrative, nu neapărat coerente una în raport cu alta, care circulaseră independent și care se formaseră adesea plecînd de la reflecția asupra unor pasaje veterotestamentare considerate profetii ale lui Cristos, cum sint așa-zisele „citate-formulă” din *Evanghelia după Matei*, care nu întimplător se concentrează în primele două capitole (cf. *supra*, p. 66). Motivul virginității Mariei, care, în ciuda enorbului său succes survenit ulterior în creștinism, ocupă un loc foarte restrins în evangeliile canonice (numai în *Matei* 1, 18-25 și *Luca* 1, 26-38, nu fără inadvertențe cu contextul), era totuși, chiar în vremea redactării acestor evanghelii, centrul de interes al unor cercuri creștine care culeseseră *testimonia* biblice (mai mult sau mai puțin autentice) privitoare la acesta, cu intenția de a sublinia caracterul extraordinar al nașterii lui Isus, minimalizînd uneori umanitatea de netârgăduit în favoarea identității sale divine. Astfel de *testimonia* alcătuiau uneori istoria propriei lor împliniri: se elaborau povestiri despre nașterea lui Isus, care creau „scenariul” acelor pasaje considerate profetice.

În evangeliile lui Matei și Luca, poveștile referitoare la naștere și copilărie nu aveau autonomie nici pe plan teologic – pentru că exprimau, așa cum s-a spus, noțiuni cristologice sub formă narrativă – și nici pe plan literar, pentru că, o dată separate de ansamblul evangeliilor din care

făceau parte, ar fi fost lipsite de sens. Dar încă din secolul al II-lea a apărut tendința de a compune opere bazate fie pe imprejurările nașterii lui Isus și pe acelea care au precedat-o, fie pe acea perioadă din copilăria sa pe care evangeliile lui Matei și Luca o omiteau complet, cu excepția episodului în care Isus, la doisprezece ani, discută în Tempiu cu învățații (*Luc. 41-50*). Astfel de scrieri constituie produse literare noi, adică „evanghelii” în care sunt povestite doar acele faze ale vieții sale. Tendința inevitabilă a fost doar de a accentua elementul miraculos, care arăta că proiectul divin se manifestă nu doar în misiunea sacră a lui Isus, ci încă de la nașterea sa și chiar înainte de aceasta. Astfel de opere utilizau, cu oarecare libertate, poveștile din *Matei și Luca*, pe cale să intre în canon, alături de elementele narrative menționate anterior și recurgeau pe larg la episoade biblice, care serveau drept model și arătau cum acționează, în istoria originilor lui Isus, aceleași structuri prin care se manifestase prezența divinității în istoria sacră a lui Cristos; totul era adunat și elaborat de o fantezie care crea fără opreliști. Această fantezie a devenit predominantă în cursul rescrierilor ulterioare la care au fost supuse aceste opere, fără incetare, pînă și în timpul Evului Mediu, textul lor nefiind protejat, ci, dimpotrivă, blocat de păzitorii canonului. Aici ne limităm să prezentăm pe scurt două dintre cele mai vechi scrieri de acest gen, foarte diferite între ele.

1. Nașterea Mariei (*Protoevanghelia lui Iacov*)

Autorul se prezintă la sfîrșit (25, 1) drept Iacov, fratele vitreg al lui Isus; cînd opera a fost tipărită pentru prima dată în traducere latină, la Basel, în 1552, de către Guillaume Postel, acesta i-a adăugat titlul de *Protevangelion*, adică „prima evanghelie”, pentru a sublinia că atribuirea acesteia lui Iacov presupunea o foarte mare vechime, care o depășea pe cea a evangeliilor canonice. Origen (*Comentariu la Matei 10, 17*) știe că opera îi aparține lui Iacov; în realitate, aceasta este un pseudoepigraf al căruia autor se dovedește ignorant în ceea ce privește Palestina și obiceiurile de acolo. Titlul celui mai vechi manuscris este *Gennēsis Marias. Apokalypsis Iakōbou (Nașterea Mariei. Revelația lui Iacov)*. Textul grec este cunoscut din cel puțin 140 de manuscrise, dintre care doar 18 au fost folosite de Tischendorf în ediția sa; printre descoperirile ulterioare există unele fragmente foarte vechi – papyrusul de la Torino, din secolul al IV-lea (care conține 13, 1-23, 3) și în special papirusul Bodmer V din secolul al IV-lea, care conține textul aproape complet, dar într-o formă care implică deja trăsături secundare. În afară de unele parafraze grecești, există fragmente ale unor versiuni latine, între care un manuscris din secolul al IX-lea cuprinzînd (cu lacune) 8, 1-25, 2; o traducere siriacă efectuată în secolul al V-lea, doavă deci a unei variante mai vechi a textului; traduceri în gruzină, irlandeză veche (tradusă din latină), armeană, arabă, etiopiană, coptă sahidică (două fragmente), și o versiune în slava veche, care apare în 169 de manuscrise. Prin urmare, succesul operei a fost considerabil; prin intermediul versiunilor sale reelabo-

rate în latină (*Evanghelia lui Pseudo-Matei, De nativitate Mariae*), scrierea a exercitat o serioasă influență asupra evlaviei, liturghiei și artei medievale occidentale.

Aici, nașterea lui Isus constituie punctul de sosire al narăriunii, iar tema indicată de titlu – *Nașterea Mariei* – se limitează la prima parte. Un israelit bogat și cucernic, Ioachim, nu are fiu și nu i se dă voie să-și ducă ofranda la Templu; abătut, el se retrage în pustie, în timp ce Ana, soția lui, cade pradă disperării din cauza sterilității sale. Rugăciunile celor doi vor fi însă împlinite; un inger le vestește apropiata naștere a unui copil, pe care Ana promite că îl va inchina Domnului. Se naște Maria, care este crescută într-o cameră transformată în sanctuar, ca să nu vină în contact cu lăzurile profane; la trei ani, părinții o duc la Templu, unde ea va rămine, va fi crescută de preoți și hrănita de un inger. La doisprezece ani, cind pubertatea sa apropiată devine amenințătoare pentru curățenia Templului, marele preot Zaharia, în urma unei revelații transmise de un inger, îi convoacă pe toți bărbații văduvi din Israel, poruncindu-le să-și aducă și cîte un baston; o minune (o porumbiță care ieșe din baston) arată că bătrînul tîmplar Iosif trebuie să ia pe Maria în grija și să vegheze ca ea să rămînă neprihănită. În timp ce Iosif lipsește de acasă, fiind plecat la lucru, Maria primește Buna-Vestire și pleacă apoi să o caute pe Elisabeta; după trei luni se întoarce acasă, unde Iosif, revenit după absența sa, află că ea este însărcinată și se dă de ceasul morții, dar un inger îi apare în vis, îl liniștește și îi vestește nașterea lui Isus. Iosif este acuzat în fața preoților că ar fi pîngărit puritatea Mariei; cum cei doi neagă acuzația, sunt supuși probei apelor amare, care dovedește că sunt nevinovați. Cind se dă poruncă să înceapă recensămîntul, Iosif pleacă împreună cu Maria; în timpul călătoriei, ea simte că nașterea este apropiată; Iosif o adâpostește într-o peșteră și merge să caute o moașă. În acest timp se produce o neobișnuită întrerupere a mișcării în tot universul, destinată (dar Iosif nu știe încă acest lucru) să marcheze momentul nașterii Mintuitului. El găsește moașa și o conduce la grotă, care este învăluită de un nor; cind norul se risipește, se vede copilul nou-născut, alăptat de mama lui. Ieșind din grotă, moașa o intilnește pe Salomeea, căreia îi spune că o fecioară a născut un prunc; Salomeea nu crede și vrea să se convingă personal, dar, ca pedeapsă, o mină îi paralizează, însă după ce se căiește, se însănătoșește. Urmează episodul magilor și uciderea pruncilor; Maria ascunde copilul într-o iesle, iar Elisabeta fugă împreună cu fiul său Ioan; un munte se deschide ca prin minune pentru a-i salva. Pentru a se răzbuna, soldații lui Irod îl ucid pe tatăl lui Ioan, pe marele preot Zaharia; Iacob, fiul din prima căsătorie a lui Iosif, se refugiază în pustiu, unde asternă în scris această relatăre.

Acest rezumat este suficient pentru a arăta că autorul a combinat relatările din *Matei* și *Luca*, recurgind și la unele expediente – absența lui Iosif, care servește la concilierea Bunei-Vestiri și a vizitei Mariei la Elisabeta (*Luca*) cu spaimă încercată de Iosif atunci cind descoperă că Maria este însărcinată (*Matei*). Dar autorul are acces și la alte tradiții curente și se simte autorizat să le folosească liber: de exemplu, cea referitoare la nașterea lui Isus într-o peșteră (atestată de Iustin, *Dialog 78*, apoi de Origen și de alții), care impune găsirea unui motiv (căutarea lui de către soldații lui Irod) pentru a-l deplasa într-o iesle, așa cum spune Luca în 2, 7.12.16,

sau intunecarea astrelor la apariția stelei magilor, care corespunde unei interpretări a importanței cosmice a nașterii lui Isus (victoria asupra forțelor destinului) cunoscută de Ignațiu de Antiohia (*Ef.* 19, 2). Istoria femeii care se îndoiește de virginitatea Mariei este o interpretare narativă a unui *testimonium*, Isaia 7, 13-14, corelat deseori cu nașterea lui Isus sub o formă în care profetia „o fecioară va lua în pînțe și va naște” este definită ca obiect de controversă propus de Dumnezeu oamenilor. Chiar și motivul moașei care ajunge prea tîrziu este dezvoltarea narativă a unui *testimonium* (apocrif, de această dată) atestat în altă parte, conform căruia nașterea lui Cristos are loc fără dureri și fără moașă. Am amintit mai sus structurile narrative biblice: povestea de la început a mamei sterile căreia i se împlineste rugă, corespunzătoare modelelor din Vechiul Testament, în primul rînd *1 Regi*, unde Ana (!), mama lui Samuel trăiește o întimplare analoga: adoptarea modelului este aşadar semnificativă în sine, intrucît semnalează nașterea unui trimis al lui Dumnezeu pentru poporul său.

Dar există un motiv care explică geneza operei. Aceasta insistă în mod obsesiv asupra purității absolute a Mariei încă de la venirea sa pe lume, asupra virginității sale care persistă pînă după naștere (o trăsătură încă străină evangeliilor canonice). Apoi, aproximativ prin 177-180, paginul Celsus, în critica pe care o face creștinismului, reia lectura iudaică a nașterii lui Isus: mama acestuia era o sărmană țesătoare, sedusă de un soldat roman, repudiată de soț și refugiată în Egipt (Origen, *Contra lui Celsus* I, 28.32.39); acuzația iudeilor că Isus este un fiu nelegitim reapare în apocrifele *Fapte ale lui Pilat* (2, 3), în *Talmud* și în polemica ulterioară anticreștină lansată de iudaism. În scrierea noastră, neprihânlirea Mariei este păzită de preoții evrei pînă la vîrstă de doisprezece ani, este constatată tot de ei în urma probei apelor amare și este confirmată de moașa evreică adusă de Iosif (ceea ce explică insistența neobișnuită pe căutarea unei moașe evreice în 18, 1; 19, 1): mărturii ale unor iudei competenți pot deci să dezmintă acuzațiile iudaice de ilegitimitate aduse lui Isus, care circulau, cu siguranță, în mediul din care provine autorul. Pe aceeași linie se inscrie și preocuparea sa de a explica faptul că frații lui Isus pomeniți de tradiția evanghelică erau frați vitregi, fii dintr-o primă căsătorie a lui Iosif; totodată, autorul îi atribuie acestuia o vîrstă venerabilă, trăsătură absolut străină evangeliilor canonice, dar care va domina ulterior receptarea relatărilor despre copilăria lui Isus. Această intenție apologetică justifică relatarea, care devine o glorificare a Mariei. Figura sa devine astfel – lucru cu consecințe importante pentru istoria spiritualității creștine – centrul de gravitație al relatărilor despre nașterea lui Isus și marchează începutul mariologiei alături de cristologie. După o lungă perioadă în care a existat tendința de a considera opera un rezultat al compilației unor izvoare diverse, astăzi, pe drept cuvînt, ea este considerată unitară. Scrierea a fost cu certitudine compusă înainte de sfîrșitul secolului al II-lea, poate în Siria (așa cum arată punctele de contact cu scrieri siriace ca *Urcarea la cer a lui Isaia*, Ignațiu de Antiohia, *Odele lui Solomon*); după alții, ea a fost compusă în Egipt.